

Олександр Лотоцький (1870 - 1939) - генеральний писар у Генеральному Секретаріаті Української Центральної Ради, державний контролер в уряді УНР (1918), очолював місію УНР у Туреччині. Емігрував до Відня, згодом професор церковного права УВУ (1922 - 1928).

І. Шраг - видатний громадський і земський діяч, адвокат з

Чернігова, голова Української парламентської громади першої Державної думи.

В. Шемет - член української студентської громади в Київському університеті. Видавць першої газети українською мовою «Хлібороб» (з 1905 р., Лубни), належав до партії українських хліборобів-демократів.

© Солонська Наталія Гаврилівна, Київ, 1995

Павло Чижевський

УКРАЇНСЬКИЙ КНИЖКОВИЙ РИНОК*

Говорячи про український книжковий ринок, ми маємо на увазі не тільки територію, заселену українським народом, котра входила до складу колишньої Російської імперії, а також - й інші території, що є нині частинами інших держав.

Усі вони можуть бути поділені на дві категорії.

По-перше, землі суцільно заселені українським народом у нерозривних етнографічних межах; це, так би мовити, українська метрополія. По-друге, українські колонії, тобто землі, відірвані від неї, заселені українцями і розміщені частково в Азії, частково в Америці, а також в Європі.

Спинимось спочатку на перших з них.

Етнографічна Україна займає нині величезну територію, 850 000 кв. км, що значно перевищує площі найбільших держав Європи - Франції й Німеччини. У її склад входять: уся південна частина колишньої Європейської Росії, від східних кордонів колишньої Австро-Угорщини до Каспійського моря; Східна Галіція і землі Лемків, окуповані нині Польщею, українська Буковина, зайнята Румунією; Угорська Україна, що є сьогодні частиною Чехо-Словацької Республіки.

Увесь цей величезний простір заселений нині 45 мільйонами жителів, з яких 71 % становлять українці, а 29 % - усі інші розсіяні поміж ними народи: євреї, московіти, поляки, татари та ін. Свого часу велика частина згаданої території входила до складу незалежної могутньої Української держави, яка, в тих чи інших кордонах, жила самостійним політичним і культурним життям близько тисячі років, - поки нарешті не потрапила під владу частиною поляків, частиною - московитів.

У всі епохи свого самостійного життя Україна відрізнялася високим рівнем культури. Тисяча літ тому вийшов уже перший писаний збірник українських законів; організовані були публічні школи для дітей обох статей. А напочатку XVIII-го ст. велика частина населення була вже письменна, в майже кожному селі існували школи; власна ініціатива населення виявлялася в заснуванні численних просвітніх товариств, так званих братств. Діяли вже друкарні, позаяк книга користувалася великою шанною серед українського населення.

На жаль, усі ці яскраві ознаки цивілізації були до коріння підірвані чужоземним володарюванням - польським, московським, і з кінця XVII ст., коли щезли останні проблески української самостійності, припинився і поступовий рух у розвитку українського народу; поготів, український народ почав дедалі більше втрачати здобутки минулих століть; промисловість скоротилася, національні українські друкарні щезли, зникала помалу з загального вжитку й українська книга.

Проте таке становище одного з численних народів Європи не могло тривати вічно, і відродження українського народу дійсно почалося...

Почалося воно серед тої його частини, яка входила до складу колишньої Австро-Угорщини, оскільки конституція цієї держави охороняла, хоча й не зовсім досконало, національні права народів, котрі її населяли. Початок цей можна віднести до середини минулого століття.

Що ж до тої частини етнографічної України, яка входила до складу колишньої Російської імперії, то відродження її почалося тільки після революції 1917 р., але зате відрізнялося воно надзвичайною яскравістю і виявилось, насамперед, в українізації всіх українських початкових шкіл, а затим - у непереборному прагненні українського населення користуватися книгою, написаною його рідною мовою.

Ось деякі факти, які вказують на результати потреби в українській книзі, що виникла впродовж останніх чотирьох років.

Видання творів знаменитого українського письменника Шевченка, які за московського режиму розходилися в кількості десятка тисяч екземплярів протягом кількох років, - стали друкуватися після революції в сотні тисяч екземплярів і поширювалися впродовж кількох місяців.

Друкарні українських кооперативів працювали день і ніч, щоб задовольнити хоч невеликою мірою українські школи в підручниках. Стотисячні видання останніх розповсюджувалися протягом двох-трьох тижнів.

З такою самою швидкістю розходилися книжки з белетристики і з різних галузей людського знання, особливо популярні книжки з сільського господарства, - тому що більша частина українського населення - землевласники.

На жаль, майже цілковита відсутність швидкодрукарських ротаційних машин, а також паперу й різного друкарського приладдя створювало великі перепопи щодо задоволення книжкового голоду на Україні.

* Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. - Ф.3877, оп.1. од. зб. 3 - Особистий фонд голови надзвичайної торговельної та фінансової місії Української Народної Республіки в Швейцарії, міністра фінансів УНР Павла Івановича Чижевського.

Більшовицький режим, що панує ось уже два роки на Україні, не тільки не ліквідував цього голоду, а, навпаки, сприяв його збільшенню, що пояснюється двома причинами. По-перше, московські більшовики, окупуєючи Україну, мали на увазі вилучити з неї насамперед економічні вигоди і не наважувалися тому посягнути на культурні цінності. А, по-друге, московський режим сприяв пануванню анархії в друкарській справі так само, як і в інших галузях промисловості.

До українських колоній можна віднести: Уссурійський край, що становить східну частину Сибіру, котрий українці називають поетичним ім'ям «зелений край» (зелений клин); поселення українців у Середній Азії; поселення по середніх течіях Волги; українські колонії в Канаді, в Сполучених Штатах Північної Америки, в Бразилії, Аргентині і деяких інших державах Південної Америки.

Щодо загального числа жителів українців у всіх цих колоніях немає точних даних. Проте можна припустити на підставі цих відомостей, що число це перебільшує три мільйони душ.

Що ж до обсягів книжкового ринку в згаданих колоніях, то його також належить вважати вельми значним, оскільки все населення тут письменне і, відірване від правітчизни, дуже цінує книжку, написану рідною мовою.

Відзначимо, що більша частина українських книг, якими користуються колоністи, суть не місцевого походження, а ввозиться, як говорять колоністи-українці, «зі старого краю», тобто - з української метрополії. Пояснюється це явище тим, що чимало українських письменників живуть і працюють на території української метрополії і що тут же розміщені всі найголовніші українські видавництва. Однак війна всеєвропейська, а потім - громадянська абсолютно розладнали тут книговидавничий апарат, що, в свою чергу, сприяло появі книжкового голоду і в українських колоніях.

Через описані вище обставини українське населення метрополій і колоній моментально всотує в себе, всмоктує, наче губка воду, все, що тільки з'являється на книжкових ринках.

Найскромніший підрахунок необхідних для задоволення хоча б початкових потреб (примітивних) українського населення в книзі дає нам вельми солідні цифри.

Ось : оловне, що необхідно було б видати негайно, щоб хоча частково заповнити утворений на українському книжковому ринку порожній простір.

Назва книжок з указанням кількості томів та їх обсягу в друкованих аркушах, набраних корпусом, по 40 тис. літер в аркуші.

1. Українські книжки від Котляревського до сьогодення: 150 томів, 10 аркушів кожний, в 100 т. екземплярів - 150 млн. др. арк.

2. Європейські класики в перекладі на українську мову: 50 т., по 10 а., по 50 т. екземплярів - 25 млн. др. арк.

3. Підручники для народних початкових шкіл: 12 том., по 10 арк., по 210 екземплярів - 24 млн. др. арк.

4. Підручники для вищої народної школи: 15 т., по 10 арк., по 25 т. екземплярів - 3,75 млн. др. арк.

5. Підручники для середньої шк.: 50 томів по 10 арк., по 25 т. екземплярів - 12,5 млн. др. арк.

6. Підручники для вищої школи: 25 т. по 20 арк., по 10 т. екземплярів - 5 млн. др. арк.

7. Шкільна бібліотека (крім класиків): 40 т. по 10 арк., по 25 екземплярів - 10 млн. др. арк.

8. Популярна література для народу: 100 т. по 5 аркушів, 1000 000 екземплярів - 50 млн. др. арк.

Разом - 280, 25 млн. др. арк.

У наведені підрахунки не ввійшли: спеціальні книжки для позашкільної освіти, книжки для юнацтва та чимало ін. Тобто, кількість потрібних для українського ринку книг набагато більша за 300 мільйонів друкованих аркушів.

Отже, для задоволення існуючого серед українського населення книжкового голоду немає достатніх ресурсів у тій частині України, яка була раніше під владою зруйнованої Російської імперії. Важко їх віднайти й в інших частинах української метрополії, тому що вони також перебувають у вкрай важкому економічному становищі. Тому цілком природно, що представники української літератури й науки шукають матеріальних можливостей для задоволення однієї з найжагучіших потреб свого народу - на стороні. Природно також, що вони звертають свої погляди і в бік знаменитого американського товариства ІМКА, бо це товариство, поставивши собі однією з цілей дати здорове духовне живлення тим народам, які його позбавлені нині через зовнішні та міжособні війни, що не припиняються, має в той же час і значні ресурси для досягнення вищезазваної мети.

Однак спиняючись на можливості одержати сприяння від добродійного товариства, ми водночас дозволяємо собі висловити тверде переконання, що засоби, вкладені в українське книгознавство, не піддаються жодному вилученню: вчинюючи свою корисну справу в теперішній важкий час, вони дають прибуток і недоторканими повернуться своїм володарям.

Єдиний сумнів, котрий може виникнути: якою мірою доступний для приватного підприємництва найбільший з українських ринків, а саме та частина України, яка окупована нині московськими більшовиками? Цей сумнів розв'язується вельми задовільно, виходячи з двох міркувань: по-перше, підприємці-книговидавці мають тільки потурбуватися наповнити українською книгою ті частини української метрополії, які перебувають тепер під владою Польщі, Румунії і Чехо-Словаччини, а звідти вже українська книга піде далі на схід, оскільки завдяки миру Польщі та Румунії з більшовиками перепон до проникнення її в ту частину України, яка раніше входила в кількісний склад колишньої Російської імперії, не буде; по-друге, <нерозбірливо> більшовики відкриють взагалі кордони України.

Корінець
книжкової
оправи.
Німеччина.